

AGATA BALIŃSKA

*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie*

## ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ TURYSTYKI WIEJSKIEJ – ISTOTA I WYBRANE DZIAŁANIA

### 1. Wstęp

Od kilkunastu lat obserwujemy zmiany zachodzące na polskiej wsi, które m.in. prowadzą do dywersyfikacji zagospodarowania tych obszarów. Tereny wiejskie poza funkcją produkcyjno-rolniczą pełnią też funkcje usługowe, np. w zakresie turystyki wiejskiej, rozumianej jako „forma rekreacji, która wykorzystuje specyficzne walory i zasoby „prawdziwej” wsi” [Drzewiecki 2001]. Pod pojęciem „prawdziwej wsi”, w której dominuje funkcja rolnicza, określa się także zachowane regionalne budownictwo i kulturę.

Turystyka wiejska może odbywać się w gospodarstwie rolnym i mówimy wówczas o agroturystyce lub wsi „letniskowej”, czy „zimowiskowej”. W tym drugim przypadku wypoczynek może odbywać się w „drugich domach” lub obiektach turystycznych typu: pensjonaty, kempingi, motele, zajazdy. Zdaniem Drzewieckiego 66% powierzchni kraju może być polem rozwoju turystyki wiejskiej [Drzewiecki 2001].

### 2. Cele i metodyka badań

Celem opracowania jest przedstawienie znaczenia zrównoważonego rozwoju turystyki wiejskiej, przede wszystkim poprzez pryzmat czynników wpływających na ten rozwój. Dla zobrazowania wybranego zagadnienia posłużono się przykładem „wzorcowej wsi agroturystycznej” Śladków Mały, która (jak sugeruje określenie „wzorcowe”) powinna realizować zasadę zrównoważonego rozwoju. Przykład ten został wybrany nieco przewrotnie, ponieważ przeprowadzone przy współudziale autorki badania empiryczne poddają w wątpliwość zasadność stosowania takiego określenia.

W badaniach posłużono się metodą sondażu diagnostycznego, na którą złożyły się następujące techniki: wywiad według kwestionariusza (przeprowadzony wśród właścicieli gospodarstwa agroturystycznych), wywiad swobodny (z mieszkańcami wsi i przedstawicielami samorządu lokalnego), analiza materiałów źródłowych, obserwacja uczestnicząca (autorka przez kilka dni mieszkała w jednym z gospodarstw). Badania przeprowadzono w sierpniu 2003 r.

### 3. Turystyka wiejska a zrównoważony rozwój obszarów wiejskich

Geneza koncepcji zrównoważonego rozwoju (ekorozwoju) sięga początku lat 70., a sam termin „ekorozwój” został wprowadzony na konferencji ONZ w Sztokholmie w 1972 r. Pojęcie zrównoważonego rozwoju zostało dokładnie sformułowane w 1975 roku, jako „taki przebieg nieuchronnego rozwoju gospodarczego, który nie naruszałby w sposób istotny i nieodwracalny środowiska życia człowieka, nie doprowadziłby do degradacji biosfery, który godziłby prawa przyrody, ekonomiki i kultury” [Kozłowski 1997]. Termin ten doczekał się jeszcze kilku wyjaśnień [Jankowska-Dymet 2003, 2004], jednakże dla potrzeb niniejszego opracowania jako obowiązującą przyjmujemy powyższą definicję.

Pomijając szczegółową analizę zasad, koncepcji i historii rozwoju zrównoważonego (nie jest to głównym przedmiotem naszego zainteresowania), należy niewątpliwie wspomnieć o dokumencie Agenda 21, czyli ekologicznym planie działania przyjętym przez 182 kraje (w tym Polskę), na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 r. Według Agendy 21 „przemysł turystyczny tworzy jedną z ważnych gałęzi gospodarki, która jest w stanie przyczynić się do podwyższenia jakości życia na naszej planecie. Turystyka stwarza bowiem ekonomiczne bodźce do ochrony dóbr, których finansowa wartość jest trudna do oszacowania...” [Majewski, Lane 2003].

W literaturze funkcjonują też terminy turystyka zrównoważona i ekoturystyka. „Turystyka zrównoważona dotyczy szeroko pojętej koncepcji rozwoju turystycznego przyjaznego środowisku, w regionach wiejskich oraz miastach, w małych ośrodkach turystycznych oraz wielkich centrach rozrywkowych i wypoczynkowych itp., koncepcji, która dotyczy wszystkich znanych rodzajów turystyki po dokonaniu stosownej ich *ekologizacji*” [Zaręba 2000]. Ekoturystyka to najczystsza forma turystyki zrównoważonej, „to podróżowanie w celu studiowania, podziwiania i czerpania zadowolenia z piękna krajobrazów, obserwacji dzikich roślin i zwierząt, jak również podziwiania miejscowych obyczajów i kultury” [Kamieniecka 1998].

*Czy turystyka wiejska może być turystyką zrównoważoną?* Odpowiedź wydaje się być twierdząca, pod warunkiem, iż zachowane są zasady zrównoważone-

go rozwoju. Nie jest to zadanie proste, co wynika z faktu, iż sama idea rozwoju zrównoważonego jest trudna do realizacji (w danym środowisku mamy bowiem do czynienia z różnymi, często sprzecznymi grupami interesów) i wymaga instrumentów prawnych, finansowych, organizacyjnych oraz akceptacji społecznej.

Jest jednak kilka powodów, które - zdaniem autorki - decydują o tym, iż turystyka wiejska powinna być wbudowana w koncepcję zrównoważonego rozwoju i sama też powinna realizować zawarte w niej założenia. I tak:

- Wieś jako kategoria przestrzenno-produkcyjna jest „surowcem” dla rozwoju turystyki wiejskiej. Wieś jest również nośnikiem wartości kulturowych wykorzystywanych w turystyce.
- Turystyka jest jednym z alternatywnych sposobów zagospodarowania obszarów wiejskich (baza noclegowa i gastronomiczna, miejsca wypoczynkowe i rekreacyjne, szlaki turystyczne, itp.) oraz alternatywnym źródłem zatrudnienia ludności autochtonicznej.
- Ludność miejscowa ma wpływ na zakres i kształt rozwoju turystyki (w jej interesie jest analiza wariantów rozwoju danego obszaru, wybór i realizacja najlepszego).<sup>1</sup>
- Gospodarcze skutki rozwoju agroturystyki mogą mieć charakter pozytywny:
  - aktywizacja przedsiębiorczości ludności wiejskiej,
  - stworzenie dodatkowego dochodu w gospodarstwie,
  - zachęcenie do podtrzymania i rozwoju rzemiosła i twórczości ludowej,
  - stworzenie dodatkowych miejsc pracy poza gospodarstwem,
  - dywersyfikacja i ożywienie gospodarki lokalnej,
  - wspieranie lokalnych usług i przetwórstwa,
  - rozwój infrastruktury technicznej,lub negatywny:
  - zmiana struktury własności ziemi,
  - zmiana funkcji wsi z produkcyjnej lub produkcyjno-turystycznej na turystyczną m.in. poprzez niekontrolowany rozwój zabudowy lotniskowej.
- Społeczne skutki rozwoju turystyki możemy też pogrupować na pozytywne i negatywne. W tej pierwszej grupie należy niewątpliwie wymienić: rozwój zawodowy mieszkańców regionów turystycznych (powstawanie nowych zawodów, zdobywanie nowej wiedzy i umiejętności), poszerzanie wiedzy o regionie wśród turystów i o świecie wśród ludności autochtonicznej, nawiązywanie nowych znajomości, a często wieloletnich przyjaźni. Turystyka wiejska podobnie jak inne rodzaje turystyki może też powo-

<sup>1</sup> Jest to możliwe m.in. poprzez strategie rozwoju regionalnego i lokalnego, które podlegają konsultacji społecznej.

dować szkody w środowisku społeczno-kulturowym, np.: komercjalizacja kultury regionalnej; przejmowanie obyczajów, nawyków, sposobu bycia, a czasem nałogów od przyjezdnych; zanik autentycznej kultury regionalnej, niszczenie struktur społecznych i rozbijanie struktur lokalnych, wzrost postaw konsumpcyjnych wśród ludności miejscowej, niszczenie obiektów zabytkowych [Zaręba 2000].

- Mówiąc o wpływie turystyki na środowisko przyrodnicze podkreśla się najczęściej jej oddziaływanie negatywne. Przejawy negatywnego oddziaływania na środowisko przyrodnicze to m.in.: zanieczyszczenie powietrza, ziemi i wody; zabór ziemi i wody; niszczenie roślinności; płoszenie dziko żyjących gatunków zwierząt. Jako pozytywny wpływ turystyki na środowisko przyrodnicze należy niewątpliwie wymienić ochronę obszarów cennych przyrodniczo dla potrzeb rozwoju turystyki. Często działaniom organizacji turystycznych zawdzięcza się objęcie danego obszaru ochroną prawną.
- W aspekcie przestrzennym, możemy zauważyć dążenie do uporządkowanego zagospodarowania danego obszaru, a z drugiej, np. nieuporządkowaną zabudowę lotniskową.

#### 4. Czynniki wpływające na rozwój turystyki wiejskiej

Turystyka wiejska podobnie, jak inne rodzaje turystyki uzależniona jest od wielu czynników, tj.: czas wolny, siła nabywcza, urbanizacja, walory turystyczne (przyrodnicze i kulturowe), polityka państwa w dziedzinie turystyki oraz rozwoju obszarów wiejskich [Gaworecki 2000, Alejziak 1999]. Do tej listy należałoby dodać: proekologiczne zmiany w świadomości turystów, zmiany zachodzące na polskiej wsi w kierunku dywersyfikacji gospodarki, zaangażowanie (lub jego barak) samorządów lokalnych i całych społeczności w rozwój usług turystycznych.

Znaczenie czasu wolnego i siły nabywczej w rozwoju turystyki jest bezdyskusyjne. Jednakże nad zależnością dochód-popyt turystyczny, należałoby się chwilę zatrzymać. Turystyka wiejska, a szczególnie agroturystyka postrzegane są w Polsce wciąż jako wypoczynek tani, co potwierdzają wyniki badań wielu ośrodków akademickich. Nie jest to zjawisko korzystne dla przyszłości polskiej agroturystyki i wzorem Austrii czy Irlandii należy podjąć starania nad wyeksponowaniem innych, pozacenowych jej atutów (wypromowanie tej formy turystyki jako atrakcyjnej, ciekawej, „zdrowej” itp.). Tym nie mniej recesja w gospodarce i relatywnie niskie dochody znacznej części naszego społeczeństwa powodują, iż turyści rezygnują z droższego pensjonatu, czy ośrodka wypoczynkowego na rzecz kwatery agroturystycznej.

Zależność pomiędzy urbanizacją ekonomiczną i demograficzną, a rozwojem turystyki jest wprost proporcjonalna. W niektórych regionach naszego kraju ob-

serwujemy zainteresowanie mieszkańców miast opuszczonymi zabudowaniami gospodarskimi, które wykorzystywane zostają dla organizacji tzw. drugich domów. Nowymi właścicielami są często emigranci z tej wsi czy okolicy lub ich potomkowie. Czasem w „jesieni życia” osiedlają się na wsi na stałe. Jako przykład mogą tu służyć nadbużańskie Mierzvice, gdzie obecnie na około 50 zagród, niemal połowa należy do „letników”.

Związek między urbanizacją społeczną i techniczną, a turystyką wiejską wydaje się być bardziej złożony. Z jednej strony mamy do czynienia z uciążliwością mieszkania w zatłoczonym, hałaśliwym mieście, w którym człowiek jest jednostką mającą poczucie swobody (bez ograniczeń społecznych), ale anonimową. Nic więc dziwnego, iż w tymże człowieku powstaje potrzeba ucieczki kompensacyjnej. Z badań przeprowadzonych przez autorkę wśród turystów wypoczywających w gospodarstwach nadbużańskich wynika, iż głównym powodem wyboru takiej właśnie oferty był „kontakt z przyrodą, cisza i spokój, ucieczka od tłoku”<sup>2</sup>. Jeżeli pod pojęciem urbanizacji technicznej i społecznej rozumiemy też przyjmowanie miejskich wzorców, sposobu życia, architektury, to należy zadać sobie pytanie: *Czy zawsze jest to korzystne dla rozwoju turystyki wiejskiej?*

Z badań, przeprowadzonych przez Zakład Dziedzictwa Kulturowego i Turystyki Katedry Nauk Humanistycznych SGGW, wynika, iż turyści wybierający wypoczynek na wsi kierują się często zasadą „twoja codzienność – moja egzotyka”. Poszukiwane są oferty atrakcyjne, nawiązujące do kultury, obyczajów i tradycji regionów<sup>3</sup>. Nieuporządkowany przez wiele lat rozwój architektury wiejskiej w Polsce doprowadził do znacznego zubożenia, a w niektórych regionach zniszczenia regionalnego budownictwa wiejskiego. Tymczasem obiekty te poza wartością historyczną mają też wartość ekonomiczną. Mogą być wykorzystywane dla celów poznawczych lub jako obiekty noclegowe i gastronomiczne. Nie ulega jednak wątpliwości, iż rozwój infrastruktury technicznej w postaci wodociągów, kanalizacji czy społecznej w zakresie oświaty, kultury czy zdrowia sprzyja podnoszeniu atrakcyjności turystycznej terenów wiejskich.

Walory turystyczne, zarówno przyrodnicze, jak i kulturowe są podstawowym składnikiem produktu turystycznego. W przypadku obszarów wiejskich możemy mówić o szczególnych walorach przyrodniczych, w tym: krajobrazie naturalnym (parki narodowe, parki krajobrazowe, rezerваты przyrody), krajobrazie rolniczym (cenny dla turystyki tam, gdzie mamy rolnictwo ekstensywne i rozdrobnioną

<sup>2</sup> Badania przeprowadzone zostały w 1998 r., w 50 gospodarstwach agroturystycznych położonych w gminach nadbużańskich. Ogółem badaniami objęto 124 turystów. W badaniach zastosowano technikę wywiady według kwestionariusza. Na taki motyw wyboru oferty turystycznej wskazało 59 osób, co stanowi 46,8% badanych.

<sup>3</sup> W odpowiedzi na popyt na tego produkty powstają też ośrodki wypoczynkowe, pensjonaty, a nawet gospodarstwa agroturystyczne stylizowane na dawną czasem szlachecka wieś.

strukturę agrarną). Walory kulturowe mogą mieć charakter zarówno materialny (pałace, kapliczki, dworki, umocnienia militarne), jak i niematerialny (zwyczaje obrzędy, tradycje).

Kolejnym czynnikiem rozwoju turystyki jest polityka państwa, a idąc dalej polityka UE w zakresie rozwoju obszarów wiejskich i turystyki. Przyjęcie przez Polskę polityki zrównoważonego rozwoju, o czym była mowa wcześniej, narzuciło konieczność wielokierunkowego rozwoju obszarów wiejskich. Działania przedakcesyjne i akcesja Polski do UE podniosły znów problem wsi i obszarów wiejskich. W krajach UE dominuje bowiem zasada wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, o której słyszymy w Polsce od kilkunastu lat<sup>4</sup>. Turystyka traktowana jest jako element wielofunkcyjnego rozwoju wsi i podobnie, jak inne działania pozarolnicze wspierana jest z Funduszy Strukturalnych. W Polsce wsparcie dla przedsięwzięć w zakresie turystyki wiejskiej było możliwe w okresie przedakcesyjnym w ramach programu Phare Tourin i Sapard.

Program Phare Tourin miał trzy edycje: Tourin I (1992-1996); Tourin II (1994-1996); Tourin III (od 1998 roku). Z punktu widzenia turystyki wiejskiej na podkreślenie zasługuje edycja druga, w ramach której turystyka wiejska uznana została za jeden z priorytetów. Na działanie: „Rozwój turystyki na terenach wiejskich i zalesionych” przekazano 3,3 mln EUR. Ze środków tych sfinansowano m.in. kilka projektów pilotażowych (w tym projekt pt.: „Plan ogólny turystyki wiejskiej – Rozwój i promocja”, który w ramach zadania 10 objął wieś Śladków Mały).

W Programie SAPARD przewidziano dwa działania sprzyjające rozwojowi turystyki wiejskiej, tj. Działanie 3: Rozwój infrastruktury obszarów wiejskich i Działanie 4: Zróżnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. W przypadku pierwszego z wymienionych działań nie przyznawano środków na działalność stricte turystyczną. Inaczej było w przypadku Działania 4, gdzie przewidziano do finansowania projekty typowo turystyczne na obszarach wiejskich i w miastach do 7 tys. mieszkańców. Na finansowanie inicjatyw w ramach tego działania przewidziano kwotę w wysokości niemal 331 mln zł.

W ramach Działania 4 zaplanowano następujące obszary wsparcia:

Schemat 4.1.: Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu w gospodarstwach rolnych – beneficjentami mogły być osoby fizyczne;

Schemat 4.3.: Tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich – pomoc skierowana do przedsiębiorców działających na wsi;

Schemat 4.3.: Publiczna infrastruktura turystyczna na obszarach wiejskich – pomoc skierowana do gmin, związków międzygminnych, organizacji pozarządowych.

<sup>4</sup> Między innymi w publikacjach IRWiR PAN.

Z danych ARiMR<sup>5</sup> wynika, iż w ramach działania 4 złożono łącznie 7 503 wnioski, z czego:

- 2 693 wnioski złożyli rolnicy i domownicy w ramach Schematu 4.1.;
- 4 132 wnioski złożyli przedsiębiorcy w ramach Schematu 4.2.;
- 678 wniosków złożyli gminy i powiaty w ramach Schematu 4.3.

Najwięcej wniosków wpłynęło z województwa małopolskiego (785) i wielkopolskiego (726), najmniej z opolskiego (191) i lubuskiego (235). Pozytywną ocenę końcowa uzyskało 3 736 wniosków, tj. 49,8% ogółu złożonych.

Finansowanie przedsięwzięć turystycznych było możliwe również w ramach Programu Phare Spójność Społeczno-Gospodarcza, czy Programu Współpracy Przygranicznej Phare CROSSBORDER CBC.

Obecnie wsparcie działalności turystycznej na wsi możliwe jest z funduszy strukturalnych Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego, czy Sektorowego Programu Operacyjnego-Restrukturyzacji i Modernizacji Sektora Żywnościowego i Rozwój Obszarów Wiejskich, gdzie zaplanowano działania skierowane do rolników, firm z sektora MSP, jednostek samorządu terytorialnego oraz związków i stowarzyszeń.

Istotnym czynnikiem wspierającym rozwój turystyki wiejskiej jest zaangażowanie samorządów lokalnych i całych społeczności w rozwój tej formy przedsiębiorczości. Badania przeprowadzone w Zakładzie Dziedzictwa Kulturowego KNH SGGW, dowodzą, iż w regionach, gdzie klimat dla rozwoju turystyki wiejskiej jest przyjazny, rozwija się ona prężnie, zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym. Czynnione są wówczas działania w zakresie poprawy stanu infrastruktury, estetyki gminy czy regionu oraz jego promocji. Turystyka wiejska staje się często kołem zamachowym lokalnej gospodarki, prowadzi do przełamania bariery popytu wewnętrznego i dywersyfikacji funkcji danego obszaru.

## 5. Śladków Mały – wzorcowa wieś agroturystyczna?

Śladków Mały to licząca 480 mieszkańców wieś położona w gminie Chmielnik w woj. świętokrzyskim. Układ osadniczy nawiązuje do biegu rzeki Sanicy. We wsi i okolicy znajdują się stawy wykorzystywane dla celów hodowlanych i rekreacyjnych, których powierzchnia wynosi ok. 35 ha lustra wody. Wieś przecina droga międzynarodowa nr 73.

Pierwsze gospodarstwa agroturystyczne powstawały tu w 1995 r. Rok później zawiązało się Śladkowskie Stowarzyszenie Agroturystyczne, ściśle współpracujące z Turystycznym Związkiem Gmin Świętokrzyskich z siedzibą w Kielcach. Liczba

<sup>5</sup> Według raportu (z dnia 30.06.2004 r.) Sekcji Informacji Zarządczej i Raportowania w Dep. Analiz Działalności i Rozwoju, ARiMR zamieszczonego na [www.arimr.gov.pl](http://www.arimr.gov.pl)

gospodarstw agroturystycznych, która wynosiła początkowo sześć, rosła z roku na rok. W 1997 roku wieś została włączona do programu Pilotażowe Centrum Turystyki Wiejskiej, w ramach zadania „Rozwój turystyki na terenach wiejskich i zalesionych”, realizowanego w ramach programu Phare Tourin II. Oprócz Śladkowa Małego równolegle zadanie to było realizowane w gminie Nagłowice. Na program ten przeznaczono środki w wysokości 150 tys. euro<sup>6</sup>. Opracowany został zakres działań do realizacji. Część z nich zrealizowano inne niestety poszły w zapomnienie<sup>7</sup>.

Łączna liczba gospodarstw agroturystycznych w Śladkowie Małym deklarowana w materiałach informacyjno-reklamowych (2003 r.) wynosiła 28. Dla porządku należy wyjaśnić, iż większość gospodarstw agroturystycznych nie przystaje do definicji agroturystyki. Są to mini pensjonaty czy kwatery na wsi, a więc obiekty mieszczące się w kategorii „turystyka wiejska”. Badania wykazały, iż czynną działalność prowadzą 22 gospodarstwa (w tym dwa reklamujące się jako samodzielne, w rzeczywistości umiejscowione były w tych samych budynkach mieszkalnych, co inne gospodarstwa agroturystyczne). Przyczyna dalszych rozbieżności wynika z faktu, iż rolnicy zrezygnowali z prowadzenia działalności agroturystycznej, nie wycofując przy tym oferty z katalogu lub nigdy jej nie prowadzili. Badaniami objęto więc 15 właścicieli gospodarstw agroturystycznych, z których większość (11 osób) prowadziła działalność nie dłużej niż 5 lat. We wszystkich gospodarstwach podstawowe elementy produktu turystycznego są: nocleg, wyżywienie oraz walory przyrodnicze w postaci stawów rybnych i rekreacyjnych.

Aby odpowiedzieć na pytanie: czy rozwój turystyki wiejskiej w Śladkowie Małym przebiega zgodnie z koncepcją rozwoju zrównoważonego, prześledźmy skutki turystyki w aspekcie gospodarczym, społecznym, przyrodniczym i przestrzennym w opinii badanych rolników.

Wśród ogólnych korzyści, jakich dostarcza działalność agroturystyczna (*płatyczna ekonomiczna*), badani uznali za najważniejszą wzrost bezpieczeństwa ekonomicznego rodziny. W badanych gospodarstwach nastąpił wzrost dochodów (dochody z świadczenia usług dla turystów stanowiły 20-80% dochodu gospodarstw domowych). Dzięki rozwojowi turystyki funkcjonuje też sklep spożywczy i kwitnie handel obwoźny.

Na *płatczyźnie przyrodniczej* skutki rozwoju turystyki, zdaniem ankietowanych są następujące:

- większa dbałość o czystość wsi – 7 wskazań,
- zbudowanie sieci kanalizacyjnej (głównie ze środków unijnych) – 4 wskazania,

<sup>6</sup> Dorobek Programu rozwoju turystyki Phare-Tourin, MGPIPS, Warszawa 2003.

<sup>7</sup> W raporcie realizacji tego działania można znaleźć bogatą listę zadań, które zostały w Śladkowie Małym zrealizowane. Niestety rzeczywistość znacznie odbiega od raportu, co autorka osobiście zweryfikowała.

- polecenie segregowania śmieci przez władze gminy – 2 wskazania,
- wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców – 1 wskazanie,
- zaśmiecanie lasów – 6 wskazań,
- mycie samochodów w pobliżu stawów i nad rzeką – 1 wskazanie.

Skutki te mają charakter zarówno pozytywny, jak i negatywny. Do tej listy zdaniem autorki należy niewątpliwie dołączyć brak kontenerów na śmieci i odbiór segregowanych odpadów zaledwie dwa razy w roku (śmieci należy magazynować na terenie posesji, a to nie służy zdrowiu i estetyce).

Skutki na  *płaszczyźnie społecznej*:

- zróżnicowanie społeczności na tych którzy przyjmują i nie przyjmują turystów – 8 wskazań,
- łączenie wysiłków w celu realizacji wspólnych zamierzeń – Śladkowskie Stowarzyszenie Agroturystyki i Turystyki „Dolina Sanicy” - 7 wskazań,
- antagonizmy pomiędzy kwaterodawcami,
- poznawanie ciekawych ludzi (spośród turystów), z którymi utrzymuje się często długoletnie kontakty – 7 wskazań.

Do listy tej należy dopisać brak zaangażowania władz gminy Chmielnik w rozwój turystyki, czego przykładem jest strategia rozwoju gminy, gdzie turystyka potraktowana została marginalnie, jako zadanie do realizacji kilku celów.

Na  *płaszczyźnie przestrzennej* wymieniano:

- wytyczenie miejsc rekreacyjnych - 10 wskazań,
- zmian struktury użytkowania gruntów - 9 wskazań.

Wywiady swobodne i obserwacje poczynione w badanej wsi nasuwają przypuszczenie, iż podstawowym czynnikiem rozwoju turystyki był program realizowany z funduszu Phare Tourin. Zdaniem badanych mieszkańców wsi, czynnikiem stymulującym nie były władze lokalne, co zdaje się potwierdzać marginalne potraktowanie turystyki w Strategii Rozwoju Gminy Chmielnik. Tak małe zaangażowanie zarówno władz lokalnych jak i społeczności w zarządzaniu turystyką i jej zasobami (np. przyrodniczymi) może być powodem rozbieżności rozwoju turystyki wiejskiej w Śladkowie Małym od zasad zrównoważonego rozwoju.

## 6. Podsumowanie

Na rozwój turystyki wiejskiej wpływa wiele czynników natury ekonomicznej, społecznej i przyrodniczej. Cechą tego rodzaju turystyki jest jej bliski kontakt nie tylko z walorami turystycznymi, ale również społecznością lokalną. Zdaniem autorki to właśnie zaangażowanie i konsolidacja działań władz i mieszkańców danego obszaru jest podstawowym warunkiem wprowadzenia zasad zrównoważonego rozwoju, co zdaje się obrazować wieś Śladków Mały.

## LITERATURA

1. Alejziak W. (1999): Turystyka w obliczu wyzwań XXI w. Wyd. Albis, Kraków.
2. Dorobek Programu rozwoju turystyki Phare-Tourin. MGPIPS, Warszawa 2003.
3. Drzewiecki M. (2001): Podstawy agroturystyki. Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz.
4. Gaworecki W.W. (2000): Turystyka. PWN, Warszawa.
5. Jankowska-Dymet A. (2003): Formy i znaczenie turystyki wiejskiej w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr ½.
6. Jankowska-Dymet A. (2004): Ekoturystyka w aspekcie zrównoważonego rozwoju. [w:] Zawisza S. (red.): Zarządzanie zrównoważonym rozwojem obszarów wiejskich. Wyd. ATR w Bydgoszczy.
7. Kamieniecka J. (1998): Ekopolityka w turystyce. Raport 2. InE, Warszawa.
8. Kozłowski S. (1997): W drodze do ekorozwoju. PWN, Warszawa.
9. Majewski J., Lane B. (2003): Turystyka wiejska i rozwój lokalny. Wyd. Fundacja Edukacja dla Demokracji, Warszawa.
10. [www.arimr.gov.pl](http://www.arimr.gov.pl)
11. Zaręba D. (2000): Ekoturystyka, wyzwania i nadzieje. PWN, Warszawa.
12. Zawisza S., Jankowska-Dymet A. (2004): Turystyka i agroturystyka jako forma zrównoważonego rozwoju w Polsce. [w:] Problemy rozwoju turystyki wiejskiej na Wiślańszczyźnie i Podlasiu. Tom VI, Roczniki Katedry Nauk Humanistycznych SGGW. Wyd. SGGW, Warszawa.